

Академик Миомир ДАШИЋ

ПОТРЕБАН ЈЕ НАУЧНО МОДЕРНИЈИ МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ ПРОШЛОСТИ ЦРНЕ ГОРЕ

Многопоштоване колеге,
Даме и господо,

Почаствован дужношћу имам изузетну част да, у име Одбора за припрему Научног скупа *Краљ Никола – личности, дјело и вријеме* и у своје име, поздравим цијењене учеснике овог скупа и да скупу зажелим плодотворни рад. Овако бројан одзив еминентних историчара, правника, књижевних историчара и других научних посленика свједочи о изузетном интересовању за ову историјску тему и говори о њеној научној актуелности.

Окупили смо се из научне знатижеље и културне радозналости да на овом скупу говоримо, слушамо и расправљамо са више научних аспеката о историјском, књижевном, културном и цјелокупном друштвеном и јавном учинку посљедњег династа владајуће лозе Петровића.

Значај овог скупа је утолико већи што се одржава управо у јубиларној години – 300-тој од када је кућа Петровића, избором Данила Шћепчевића Петровића за митрополита Црногорско-приморске митрополије 1697. године, отпочела своју тешку али успјешну борбу за ослобођење, политичко и државно конституисање Црне Горе као самосталне државе и своју више него двовјековну владавину њоме.

Нека ми буде допуштено да, отварајући овај еминентни скуп, кажем нешто о мотивима и научним разлозима који су ЦАНУ и њена тијела определијелили да га уврсти у програм свога рада. Научни скупови у Академији су стална научна форма рада и дјеловања, трибина која се одржава ради разматрања одабраних тема и научних проблема. На тим скуповима сусрећу се старији и млађи научници и саопштавају резултате својих истраживања и тако у продуктивним расправама провјеравају своје домете и своје мјесто у науци и струци. Из оваквих научних скупова настају вриједни зборници радова којима се трајно богате наша наука и култура.

Полазећи од научних задатака утврђених у свом дугорочном програму (Претпоставке), Одбор за историјске науке је још прије пет година предложио, а Одјељење друштвених наука свестрано подржало, да ЦАНУ у свој програм рада уврсти одржавање једног међуодјељењског интердисциплинарног научног скупа који би се свестрано позабавио добом краља Николе, његовом личношћу и цјелокупним дјелом.

Поред других разлога, у предлогу који је Скупштина ЦАНУ подржала и унијела у свој програм рада за 1995/1996. годину стајало је да о посљедњем владару самосталне црногорске државе и његовом добу, и поред веома обимне изворне грађе домаће и стране провенијенције и бројне литературе, још нема једне цјеловите монографије, да недостаје темељна историјска синтеза, те да постоји научна потреба да се одржи научни скуп интердисциплинарног садржаја који би претресао ово доба историје Црне Горе.

Скупштина ЦАНУ је прихватила предлог да се скуп под називом *Краљ Никола – личности, дјело и вријеме* одржи до краја 1996. године. За његово одржавање у поменутој години повод су била два јубилеја везана за краља Николу – 75 година од његове смрти и 155 година од његовог рођења (1841).

Међутим, Одбор за припрему научног скупа, формиран из састава сва три одјељења Академије, у фази израде програмске платформе скупа дошао је до увјерења да га не би било могуће квалитетно припремити и одржати у 1996. години. *Прво*, због чињенице да је у тој години главно научно и политичко-државно тежиште било усмјерено на прослављање 200-годишњице битке за одбрану Црне Горе од Турске, односно на побједу које су Црногорци и Брђани под вођством митрополита Петра I Петровића Његоша извојевали у бојевима на Мартинићима, Крусима и Лопатама у јулу и почетком октобра 1796. године. Као што се зна, ове побједне имале су далекосежан историјски значај те су оправдано добиле централно мјесто у обиљежавању њихове двијестоте годишњице. Од оног времена отворен је процес бржег сједињавања староцрногорских са брдским и херцеговачким племенима и створене су основе за израду црногорске грађанске државе и њеног друштва. Поред више културних и других манифестација посвећених овом великом јубилеју из историје Црне Горе у Подгорици је одржан репрезентативни научни скуп *Биџика за Црну Гору – Мартињићи - Круси 1796-1996*, у чијем раду је узело активног учешћа и неколико чланова Академије и, разумије се, знатан број историчара из других научних установа. Због тога није било довољно ни времена ни простора да се интелектуалне снаге студиозно припреме за овај научни скуп. *Друго*, било је и других објективних и субјективних разлога, да Одбор за припрему скупа предложи Предсједништву Академије да одржавање скупа помјери за 1997. годину, што је Предсједништво оцијенило оправданим.

Осим назначених разлога за помјерање одржавања овог скупа за почетак октобра ове године, организатор је имао у виду и чињеницу да је и 1997. година

јубиларна у историји Црне Горе и да је овај научни скуп погодна прилика да се њиме обиљежи 300-та годишњица ступања на трон Црногорско-приморске митрополије владике Данила – родоначелника династије Петровића, која је током сљедећих 220 година с великим историјским резултатима владала Црном Гором.

Повод је да се каже да је Црна Гора имала срећу као ријетко која балканска и европска земља, да је тако дуго воде и њоме управљају, почев од владике Данила до краља Николе, изабрани династи куће Петровића, људи који су се мање или више одликовали изразитом духовношћу, политичким визионарством, мисаоношћу, етичношћу, хуманизмом, рационалношћу, државничком разборитошћу; појединци су били и даровити политички мислиоци, широко самообразовавани интелектуалци, изврсни писци епистоларне књижевности; међу њима је био и један светац, а други генијални и ненадмашни пјесник и философ; готово сви су били изузетно добри бесједници, угледни народни прваци и цијењени владари, смјели и храбри државници и војсковође, мудри дипломате и народни судије; појединци су били и законописци, изузетно способни организатори борбе за ослобођење од туђина, зачетници и градитељи црногорске грађанске државе, снажни и утицајни творци националне идеологије и историјске свијести црногорског и цјелокупног српског народа. Али сваки од њих имао је и својих специфичних историјских одлика, а појединци и људских слабости. Такав је био и посљедњи владар дома Петровића, о коме у изворној грађи, како домаћој тако и иностраној, и још више у литератури, постоје контроверзна мишљења и о његовој личности и о његовој улози у историји Црне Горе. И то ће, надам се, бити предмет пажње овог скупа.

Посљедњи владар из лозе Петровића, којем посвећујемо овај научни скуп, владао је дуже од свих његових претходника, па је, разумије се, био у могућности да највише и допринесе завршним процесима конституисања, троструког увећања и уобличавања црногорске државе, њеног привредног и културног напретка и интеграцији њеног друштва.

Владавина књаза и краља Николе (1860-1918) несумњиво представља најзначајнији период у историји Црне Горе уопште. Она се с разлогом назива и епохом, свакако, историјски најдинамичнијом, најсложенијом, па и најдраматичнијом у цјелокупном друштвеном развоју црногорске државе.

То је историјска завршница Црне Горе као самосталне, независне и суверене државе.

О владавини књаза и краља Николе веома је много писано и још се пише. Нарасла је богата литература – историографска, књижевно-историјска, публицистичка, па и она других жанрова – са разноврсним, рекао бих, чак знатним дијелом и политички тенденциозним и контроверзним садржајима, различитим погледима и тумачењима његове личности и цјелокупног његовог дјела. О Цр-

ној Гори друге половине XIX и прве двије деценије XX вијека, а највише о владавини посљедњег црногорског суверена, према једној, додуше, непрецизној статистици, урађено је и око двадесет докторских дисертација на разне теме. Разумије се, написани су и многи други радови – расправе, студије, монографије, есеји, разни прилози – чији је број тешко прецизно исказати. Но, и поред тако обимне литературе и привида да се о овом добу све зна, ипак није тако. Историјски извори – домаћи, а много више страни, који се и даље откривају – јасно упозоравају да постоји још научно неразријешених питања, у првом реду о личности овог владара, његовом владарском дому, двору и дворском окружењу, о њиховом утицају на вођење унутрашње и спољне политике и на владарево цјелокупно дјеловање и историјски учинак.

Црна Гора у доба владавине посљедњег суверена династије Петровића, иако мала и привредно крајње неразвијена земља, једно вријеме играла је прворазредну улогу у Српству, била организатор и предводник народних устанака у Херцеговини, у долини Лима и другим заграничним крајевима, инспирисала је устанке и ослободилачка кретања и код сусједних племена, сарађивала и са другим балканским народима и на тај начин чинила значајну и чврсту карику у ланцу националних револуција балканских народа као дијела сложених процеса националних грађанских револуција у Европи, па и у осталим дјеловима оновременог свијета. Она је три пута смјело улазила у ратове с Турском стичући славу на бојном пољу, извојевала је међународно признање независности (1878), стекла значајан углед међу балканским народима. У овој епохи она је постала значајан субјекат и на европској политичкој и дипломатској позорници. Ослободилачку мисију видно је испољила и потврдила одлучношћу да брани Српство и Југословенство и прије и у Првом свјетском рату. Готово нема примјера да су се једном тако малом земљом и њеним владаром толико бавиле европске владе и њихове дипломатије све до краја Првог свјетског рата.

Црна Гора израсла је као држава у процесу рјешавања *Источног питања* као историјског комплекса слабљења и „распадања Османског царства, усљед чега је Балканско полуострво постало оквир нових нација”. Кроз рјешавање Источног питања и Црна Гора, као и друге балканске државе, постала је значајан субјекат балканске и европске историје. Сложени и динамични европски политички, друштвени и привредни токови су у свом вртлогу захватили и Црну Гору, стављајући пред велике историјске изазове и искушења и њу и њеног владара.

Очекивати је да ће ствараоци из разних научних области и културе, окупљени на овом скупу, не само критички вредновати досадашње историографске и друге научне резултате, књижевна и публицистичка тумачења личности краља Николе и његове улоге у државном, културном и цјелокупном јавном животу Црне Горе, него и да ће саопштити и резултате сопствених истраживања и тиме

дати допринос научном освјетљавању и беспристрасном вредновању ове комплексне историјске личности, њеног дјела и веома бурног времена.

Иако то за овај састав може изгледати сувишним, на овај задатак нашег скупа указујем због тога што је већ на почетку припрема у неким средствима јавног информисања постављано питање: Зашто се организује научни скуп на ову тему када се зна да је историја Црне Горе овог доба добро проучена? Одговор на ово питање, поред већ реченог, био би: Ни у историјској науци нити у другим наукама никада се не ставља тачка на већ истражено и проучено. Научна историографија подразумијева стално превазилажење претходних резултата. Ако се то не постигне увијек на основу новооткривених извора и чињеница, ипак се на исте теме треба враћати и примјеном нових методолошких начела и принципа и историјске појаве поново претресати и стручној и широј јавности саопштавати нове резултате и судове. Ако тога не би било, границе историјске науке би остале статичне, она не би имала свог развоја и напредовања. Уосталом, витални научници никада се не задовољавају оним што је једном речено, записано и исказано, поготово не ако се то чини једноставним и уобичајеним рјешењима. Историчари нарочито имају сталну потребу за тим да износе нове идеје и погледе; откривајући нове изворе и ишчитавајући литературу, они долазе и до нових историјских судова.

Наш скуп треба, између осталог, да покаже и дomet, значај и вриједност ранијих и садашњих истраживачких резултата, да маркира оне домете који морају бити од трајног научног и општекултурног значаја, да покаже који то резултати и вриједносни судови никада не би смјели бити подређени пролазним потребама и дневнополитичком тренутку. Прилика је да се на овом скупу провјери и у којој мјери и због чега историографија и друге историјској науци сродне научне дисциплине трпе митолошка оптерећења и наслијеђена традиционална тумачења прошлости и да ли и колико епско надилази оно што је историјско и обрнуто у поимању цјелокупне прошлости Црне Горе. Јер, зна се да су и поједини историчари, и још више разни публицисти, веома комотно залазили у историографске теме, да су романтичарски приказивали, описивали и вредновали догађаје и појаве без имало критичности, и тако стварали искривљену историјску слику о ономе што је уистину било. Тога има и данас, упркос поузданим методолошким начелима и принципима које могу да реализују високостручне научне снаге. Свјedoци смо да се свакодневно, без икакве критичности, објављују разни фелтонистички текстови на основу пристрасно одабраних и редуцираних докумената, са политички тенденциозним коментарима, да се штампају разне књиге и други радови сумњивих историјских садржаја, а све са циљем да би се створила пожељна историјска слика ради правдања актуелних политичких захтјева и залагања. На сцени су веома пристрасан насртај на прошлост Црне Горе, уочљив атак на историјску науку разних аутора дефицитарног историјског

образовања и опште културе, тако да научне институције постају готово немоћне пред том наплавом ненаучне историографске продукције.

Рекао бих да том историографском шунду дају подстрек а и разне издавачке куће, као и жестоке страначке политичке борбе и међусобна разрачунавања на политичкој сцени, при чему се упоришта за правдање неких дневнополитичких ставова траже у историји Црне Горе. Нарочито су поједини догађаји и појаве које су се дешавале у Црној Гори на плану њеног унутрашњег политичког и друштвеног живота у доба краља Николе постале предмет употребе и злоупотребе у дневнополитичке сврхе неких политичких субјеката савремене Црне Горе. Није тешко схватити шта у тим обрачунима бива са историјском истином.

Повод је да кажем и то да се поново налазимо у фази реafirмације романтичарске концепције, схватања да је традиција прави историјски извор. Наиме, поново се у нашој историографији романтичарски, без потребне критичности прихвата за историјско, за тачно, све оно што чине слојеви свијести у народној традицији. Тај некритички однос према историји Црне Горе, чини се, веома је изразит и у неким радовима о краљу Николи и његовом добу. Има у тој литератури доста хвалоспјева овом владару. С друге стране, има историчара, а много више других аутора, који су претјеривали и данас претјерују у својој беспштедној критици овог владара и његовог времена. Зреле научне прилике не би смјеле да допуштају овакве некритичке приступе и ширење заблуда о овом периоду прошлости Црне Горе. Наука је дужна да подвргне критици све радове у којима се ствара ирационална историјска слика.

Стога ваља очекивати да ће наш скуп да продуби сазнања и историјску свијест о посљедњем црногорском владару, који је видно обиљежио нововјековну епоху Црне Горе. То се постиже ослобађањем од нарцисоидних митологизација, а рационалним објашњењем догађаја и процеса на основу поузданих чињеница, емпирије. Јер, нема историјске истине без емпирије, без тачног приказивања свега што се дешавало онако како је уистину било, а не како би неке одговарало да је било. Без таквог рационалног односа према сваком догађају, појави и процесу нема историје, нема доприноса стварању јасне историјске свијести.

То је задатак крупан и за науку изазован. Он се може успјешно или успјешније остваривати организованим научним радом, у првом реду јасним програмима научних установа и комбинацијом интердисциплинарних метода истраживања. Од такве замисли смо пошли и у припреми овог скупа, чији је задатак да, поред историчара, резултате својих научних истраживања саопште и научници из области правних и економских наука, социологије, историје књижевности, културе, историје религија, историје здравствене културе и других области друштвеног живота у Црној Гори друге половине XIX и прве двије деценије XX вијека. Такав приступ омогућава да се свеукупни друштвени развој ново-

вјековне Црне Горе сагледа комплексније и у ширим историјским релацијама – балканским и европским – да се покаже колико је краљ Никола и којим све средствима и напорима успијевао да Црну Гору изведе из племенских патријархалних опанака и да је уведе на европска и свјетска врата.

Држим да је погодан научни тренутак да се сагледа и оцијени профил краља Николе, профил састављен из више дјелова, од којих су преовлађујућа два која се природно допуњују: државника и писца. Зар његово стваралаштво – бројни књижевни радови, политички списи, многе бесједе – као и стваралаштво његових врлих претходника из куће Петровића, не садрже и једну константну идеју да народ који нема јединствене културе не може рачунати ни на остваривање свог ослобођења и политичког јединства. Увјерен сам да је и он, као и митрополити Василије, Петар I и Петар II, знао да свакој политичкој интеграцији мора да претходи културна интеграција и да се национална независност постиже и пером, на тај начин што књижевници на темама преломних историјских догађаја из дубине историје стварају велика национална дјела. Тако су прије њега радили нарочито Петар I и Петар II, а краљ Никола је у њима имао сјајне узоре. Нека ми буде опроштено што сам се дотакао овог питања које више припада књижевним историчарима – учинио сам то из историјског сазнања да су књижевна дјела владика и владара Петровића утирала пут, претходила политичкој и националној интеграцији српског народа у цјелини, а особито црногорског.

На крају, значај овог скупа – на коме ћемо чути готово осамдесет саопштења, у којима ће, надам се, бити понуђено и нових виђења и судова о друштвеним, економским, политичким, културним, вјерским и другим приликама епохе краља Николе и, наравно, о његовој личности и дјелу – видим и у томе што он може бити и подстицајан да се млађи истраживачи запуте у студиознија архивска и друга истраживања, и да на теоријско-методолошки савременији, научно модернији начин размишљају о прошлости Црне Горе XIX и с почетка XX вијека.

Очекујући продуктивне научне дијалоге на овом тродневном скупу, још једном вас срдечно поздрављам.

Подгорица, 1. октобра 1997.

